

Het genus *Dolerus* in Nederland en België (Symphyta, Tenthredinidae): soortenlijst en wijzigingen in de nomenclatuur

Ad Mol

Inleiding

Het wordt weer voorjaar. Dat is de tijd voor bladwespen van het genus *Dolerus*. Dat zijn middelgrote tot vrij grote bladwespen (7-10,5 mm lengte), helemaal zwart of delen van de thorax, het

Figuur 1. Habitusbeeld van *Dolerus nigratus* ♀. Het rechter pijltje geeft de 2^e cubitaalcel aan en het linker pijltje de anaalcel met schuine dwarsader. Foto Ad Mol.

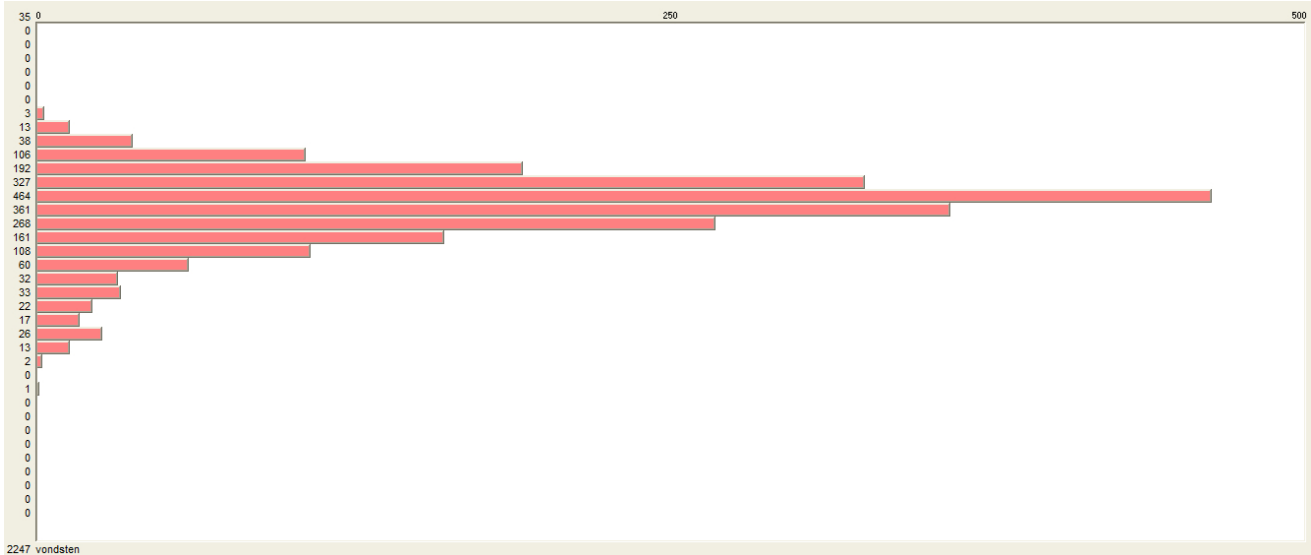
abdomen of de poten zijn rood, de kop is altijd zwart. *Dolerus* is het best herkenbaar aan de vleugeladering (Fig. 1). In de voorvleugel drie cubitaalcellen, waarbij de 2^e cel veruit de grootste is (zie het rechter pijltje in figuur 1). Dit in combinatie met een volledige anaalcel met een schuine dwarsader. Zie verder de tabel in Mol (2022).

In Nederland en België gezamenlijk zijn 38 soorten aangetroffen, 36 in Nederland en 32 in België. Zowel in Nederland als in België zijn nog enkele soorten te verwachten. De soorten zijn actief van begin maart tot begin september, met een top begin mei (Fig. 2). Uiteraard niet allemaal tegelijk, zodra de vroegste soorten al weer zijn verdwenen beginnen de laatste pas met vliegen.

De soorten werden vroeger (bijvoorbeeld door Enslin, 1913 of Benson, 1952) in twee genera geplaatst, *Dolerus* Jurine en *Loderus* Konow. Maar sinds de revisies door Goulet (1986) en Zhelochovskii (1988) wordt de groep in meer taxa verdeeld, die soms als genera, maar tegenwoordig vaak worden beschouwd als subgenera van *Dolerus*. Bovendien bleek de indeling op basis van lichaamskenmerken te worden ondersteund door de keuze voor groepen van voedselplanten voor de larven. Van de 11 onderscheiden subgenera komen er 2 niet in Europa voor en zijn er 2 verdwenen als synoniemen. Er resteren dus nog 7 subgenera die in onderstaand overzicht aan de orde komen. Blank (1998: p. 210-212) geeft een tabel voor de subgenera.

Determineren

Voor het determineren van de soorten kan men het best onderscheid maken tussen ♂♂ en ♀♀. Voor de ♂♂ is de vorm van de penisvalven (in zijaanzicht) vaak heel specifiek. Het verdient dan ook aanbeveling om bij de verse ♂♂ de genitaalcapsule met een fijn pincet een

Figuur 2. Vliegtijd diagram van *Dolerus* in Nederland over het jaar, per decade (periode van 10 dagen).

beetje naar buiten te trekken of liefst los van het achterlijf te prepareren en deze met wateroplosbare insectenlijm op een kartonnetje te plakken dat aan de speld wordt geprikt. Als het voor de soortherkenning noodzakelijk is, kan het genitaal in een schaalte water van het kartonnetje worden losgeweekt en onder een microscoop worden bekeken. Voor de ♀♀ is met name de vorm van de beharing op de zaagschede belangrijk. Hiervoor is geen speciale behandeling noodzakelijk, behalve dat men er voor moet zorgen dat de vleugels het achterlijf niet afdekken. Zie verder Mol (2022).

Voor het determineren kan met het best gebruik maken van de tabellen in Benson (1952), voor sommige soorten aangevuld met de losse publicaties die in onderstaand overzicht worden genoemd. De tabel van Benson is gratis te downloaden via internet (<https://www.royensoc.co.uk/shop/publications/out-of-print-handbooks/hymenoptera-symphyta-2/>). Aanvullende publicaties op deze tabel, hieronder genoemd, zijn eveneens te downloaden van internet. De publicatie van Haris (2000) is lastiger in gebruik omdat deze publicatie de intentie heeft om alle palaearticische soorten op naam te brengen en daarmee soms wat onzorgvuldig omgaat.

Wijzigingen in de nomenclatuur

Sinds enkele jaren is de vakgroep Entomologie van het Deutsches Entomologisches Institut (DEI, tegenwoordig onderdeel van Senckenberg) in Münchenberg, Duitsland, bezig met een revisie van alle Noord-Europese bladwespen. In dat kader is de publicatie van Liston et al., 2022 belangrijk, omdat daarin een aantal soorten *Dolerus* aan de orde komen. Hetgeen helaas leidt tot enkele wijzigingen, waardoor lang gebruikte namen zijn verdwenen en zijn vervangen door nog oudere of geheel nieuwe namen. Omdat deze revisie vermoedelijk nog langere tijd zal meegaan, leek het me opportuun om hieraan in deze

nieuwsbrief aandacht te besteden. In de meest recente soortenlijst voor de Britse bladwespen (<https://www.sawflies.org.uk/uk-checklist/>) zijn deze wijzigingen al doorgevoerd.

Soortenlijst voor Nederland en België

De opgaven voor Nederland zijn gebaseerd op eigen onderzoek; voor België is gebruik gemaakt van het overzicht door Magis (1994) of latere publicaties van zijn hand. In onderstaande lijst is met NL/B aangegeven dat de soort zowel in Nederland als in België is aangetoond; NL of B betekent alleen in Nederland of alleen in België aangetoond.

Dolerus Panzer, 1801

s.g. *Achaetoprion* Goulet, 1986 (= *Juncilerus* Zhelochovtsev, 1988)

Larven op Rus (*Juncus* sp. div.). Volgens oudere literatuur leven de meeste larven op *Juncus effusus* (pitrus), maar naar eigen ervaring is het beeld meer divers en wordt hieronder bijgesteld.

Dolerus ferrugatus Audinet-Serville, 1823. NL/B, algemeen. Adulten en larven zijn aangetroffen op *Juncus effusus* (pitrus), *J. conglomeratus* (biezeknoppen) en *J. inflexus* (zeegroene rus).

Dolerus madidus (Klug, 1818), NL/B, algemeen.

Voornameijk of misschien wel alleen op *Juncus effusus* (pitrus).

Dolerus pachycerus Hartig, 1837. NL, zeldzaam. De soort komt dicht langs de kust voor; de larven leven op *Juncus gerardi* (zilte rus). (Nog) niet in België gevonden, maar komt daar ongetwijfeld ook voor (syn, *Dolerus taeniatus* Zaddach, 1859). [Noot 1]

Dolerus triplicatus (Klug, 1818), NL/B, lokaal algemeen. Adulten en larven worden voornamelijk op *Juncus inflexus* (zeegroene rus) aangetroffen, incidenteel op *J. conglomeratus* (biezeknoppen). [Noot 2, 3]

Dolerus uliginosus (Klug, 1818), NL/B, vrij algemeen. Adulten en larven worden voornamelijk op *J.*

conglomeratus (biezeknoppen) aangetroffen. [Noot 4] *Dolerus schulthessi* Konow, 1887. Zie noot 5.

- Noot 1. Benson noemt *D. pachycerus* (als *D. taeniatius*) de enige zwarte *Dolerus* van deze groep (die voornamelijk rode achterlijven bezit). Pas op! Zeer incidenteel komen echter ook zwarte individuen van andere soorten uit dit subgenus voor, voornamelijk mannetjes.
- Noot 2. De voedselplant *Juncus inflexus* is sterk gebonden aan basische kleibodems waardoor de bladwesp *D. triplicatus* zelden samen wordt gevonden met *Dolerus madidus* die op *Juncus effusus* leeft op zurige zandbodems.
- Noot 3. Benson (1968) onderscheidt in Europa 2 ondersoorten op grond van de kleur van de thorax bij ♂♂. De nominaatvorm (ssp. *triplicatus*) heeft een geheel zwarte thorax en de verspreiding zou beperkt zijn tot centraal Europa, terwijl de ssp. *steini* (Konow) een oranje thorax met zwarte vlekken bezit en volgens Benson een Atlantische verspreiding heeft. Alle ♂♂ die tot nu toe in Nederland zijn gevonden hebben echter een geheel zwarte thorax en behoren dus tot de nominaatvorm. Dit geldt zelfs voor materiaal uit Cadzand, het meest westelijke ('atlantische') puntje van Nederland.
- Noot 4. *Dolerus uliginosus* komt niet in Groot-Brittannië voor en ontbreekt derhalve in de tabel van Benson (1952). Deze soort lijkt veel op *Dolerus madidus*, maar verschilt daarvan onder meer door een overlangse scherpe kiel op het metanotum, daar waar *D. madidus* een afgeronde kiel heeft.
- Noot 5. De Zuid-Europese *Dolerus schulthessi* Konow, 1887 is éénmaal opgegeven voor Nederland door Barendrecht (1948); Mikk Heidemaa (Tartu, Estland) heeft het betreffende dier gedetermineerd als *Dolerus madidus*.

s.g. *Cyperolerus* Zhelochovtsev, 1988

Dolerus anticus (Klug, 1818), NL/B, lokaal vrij algemeen. Adulten en larven zijn aangetroffen op *Eleocharis palustris* (gewone waterbies). De meeste ♂♂ van deze soort hebben normaliter een rood achterlijf met een omgekeerde zwarte V op het 2^e tergiet. Maar incidenteel komen geheel zwarte ♂♂ voor.

s.g. *Dolerus* Panzer, 1801

Dolerus aericeps Thomson, 1871 [syn. *D. bajulus* Serville-Audinet, 1823], NL/B, algemeen. Larven op *Equisetum arvense* (heermoes); *E. palustre* (lidrus)
Dolerus bimaculatus (Geoffroy, 1785), NL/B, lokaal vrij algemeen. *Equisetum arvense* (heermoes); *E. palustre* (lidrus).
Dolerus germanicus (Fabricius, 1775), NL/B, algemeen. *Equisetum arvense* (heermoes); *E. palustre* (lidrus).
Dolerus junci (Stephens, 1835) [= *Dolerus cothurnatus* sensu auct.]. NL/B. Larve in holle stengels van *Equisetum fluviatile* (holpijp). Vooral in kwelgebieden

vrij algemeen.

Dolerus yukonensis Norton, 1872. Nog niet uit Nederland of België bekend, maar zou in de hogere delen van België kunnen voorkomen. Enkele als *D. yukonensis* gedetermineerde ♂♂ uit Nederland in de collectie van Naturalis bleken te behoren tot *Dolerus aericeps*.

s.g. *Equidolerus* Taeger & Blank, 1996

Dolerus gessneri André, 1880, NL/B. Larve op *Equisetum sylvaticum* (bospaardenstaart), 2 subspecies; maar de status van beide is nog onduidelijk:

Dolerus gessneri ssp. *labiosus* Konow, 1897, NL, zeldzaam. Adulten vrij slank, voornamelijk rood
Dolerus gessneri ssp. *gessneri* André, 1880, B, zeldzaam. Adulten meer robuust, zwart/rood

Dolerus pratensis (Linnaeus, 1758), NL/B. *Equisetum arvense* (heermoes), *E. fluviatile* (holpijp), *E. palustre* (lidrus). Vooral in kwelgebieden vrij algemeen.

- Noot 1. Liston et al. (2022, p. 174-175) hebben *Dolerus timidus*, die tot nu toe als synoniem van *D. pratensis* werd beschouwd, tot geldige soort verklaard. De verspreiding is nog onbekend. Deze nog onbekende soort vraagt om aandacht!

s.g. *Loderus* Konov, 1890

Dolerus genucinctus Zaddach, 1859, NL. Adulten op *Equisetum sylvaticum* (bospaardenstaart). In Ned. zeldzaam, in B nog niet ontdekt.

Dolerus pratorum (Fallén, 1808), NL/B, vooral in het rivierengebied, vrij zeldzaam. *Equisetum arvense* (heermoes); *E. palustre* (lidrus).

Dolerus vestigialis (Klug, 1818), NL/B, algemeen. *Equisetum arvense* (heermoes); *E. palustre* (lidrus).

Sg. *Oncodcolerus* Goulet, 1986

Dolerus eversmanni Kirby, 1882, NL/B, algemeen. Op *Equisetum arvense* (heermoes); *E. palustre* (lidrus).

S,g. *Poodolerus* Zhelochovtsev, 1988

Dit is veruit het grootste subgenus van *Dolerus*. Veel van deze soorten staan redelijk op zichzelf. Daarmee bedoel ik dat ze niet behoren tot een groepje sterk verwante soorten, met uitzondering van de volgende twee soortgroepen, nl. A en B. en restgroep C
 Ad_A. *Dolerus varispinus* groep, waartoe naast *D. varispinus* ook *D. liogaster* en *D. schmidti* behoren. De soorten zijn op naam te brengen met Heidemaa & Saarma, 2004 (moeilijk stuk, maar levert wel de onderbouwing voor de verschillende soorten in deze groep), en met Liston et al (2022) p.175-178 (eenvoudiger tabel) .

Ad_B. *Dolerus gibbosus* – groep, waartoe naast *gibbosus* ook *D. blanki*, *D. asper*, *D. brevicornis*, *D. stygius* en *D. harwoodi* behoren. De larven leven alle op *Carex acuta* (Scherpe zegge) of sterk verwante *Carex* soorten. Determinatie met Heidemaa & Viitaasaari, 2004. Over

het voorkomen van deze groep in België is weinig bekend, mogelijk - net als in Nederland - vrij zeldzaam.

Ad_C. overige *Dolerus*, meestal samengevat als 'farmland sawflies'. Leven van Poacea, maar van veel van deze soorten is weinig meer bekend dat ze leven van algemene graslandsoorten grassen.

Dolerus aeneus Hartig, 1837, NL/B, zeer algemeen. Ad. C.

Dolerus anthracinus (Klug, 1818), vrij zeldzaam. Ad. C. [Noot 1]

Dolerus asper Zaddach, 1859 (syn. *Dolerus planatus* auct), NL/B, weinig algemeen. Ad. B.

Dolerus blanki Liston, 1995 (syn. *Dolerus thoracicus* (Fallén, 1808), NL/B, vrij zeldzaam. Ad. B.

Dolerus brevicornis Zaddach, 1859, vrij zeldzaam. Ad. B.

Dolerus coracinus (Klug, 1818), vrij zeldzaam. Ad. C. [Noot 1]

Dolerus fumosus Stephens, 1835, NL/B, vrij algemeen. Ad. C.

Dolerus gibbosus Hartig, 1837, vermoedelijk vrij zeldzaam. Ad. B.

Dolerus gonager (Fabricius, 1781), NL/B, algemeen. Ad. C.

Dolerus haematodes (Schrank, 1781), NL/B, algemeen. Ad. C.

Dolerus harwoodi Benson, 1947, NL/B, zeldzaam. Ad. B.

Dolerus liogaster Thomson, 1871, NL/B, vrij algemeen. Ad. A.

Dolerus niger (Linnaeus, 1767), NL/B, algemeen. Ad. C., maar ook granen.

Dolerus nigratus (Müller, 1776), NL/B, zeer algemeen. Ad. C.

Dolerus nitens Zaddach, 1859, NL/B, vrij zeldzaam. Ad. C.

Dolerus picipes (Klug, 1818), NL/B, algemeen. Ad. C.

Dolerus puncticollis Thomson, 1871, NL/B, lokaal algemeen. Ad. C.

Dolerus schmidtii Konow, 1884 (= *D. soniensis* Dubis, 1920), NL/B, weinig algemeen. Ad. A.

Dolerus stygius Förster, 1860 (= *D. megapterus* (Cameron, 1881), NL/B, zeldzaam. Ad. B.

Dolerus varispinus Hartig, 1837 (= *D. brevitarsus*; = *D. rugosus* Konow, 1884), NL/B, weinig bekend, mogelijk vrij zeldzaam. Ad. A.

Dolerus zhelochovtsevi Heidemaa & Viitasaari, 2004, B (Blank et al, 2009), Ad. B

● Noot 1. Op basis van typenonderzoek heeft Liston et al. (2022) geconstateerd dat in het verleden de namen *Dolerus anthracinus* en *D. coracinus* zijn omgewisseld. De vroegere *D. coracinus* hoort nu *D. anthracinus* te worden genoemd; maar voor de vroegere *D. anthracinus* auct. is nog geen geldige naam beschikbaar. De soort lijkt zeer verwant aan *Dolerus nitens*, zie Liston et al. (1922), fig. 10.

Literatuur

- Barendrecht, G. 1948: Voor de fauna nieuwe en zeldzame *Dolerus*-soorten. - Tijdschrift voor Entomologie, Amsterdam 90: xx-xxi.
- Benson, R.B., 1952. RES Handbooks for the Identification of British Insects. Vol. 6, part 2b. 98p.
- Blank, S. M. & A. Taeger, 1992: Die von Th. Hartig und A. Förster in der Gattung *Dolerus* beschriebenen Arten (Hymenoptera, Tenthredinidae). - Entomofauna. Zeitschrift für Entomologie, Ansfelden 13(12): 213-232.
- Enslin, E., 1909: Systematische Bearbeitung der europäischen Arten des Tenthrediniden-Genus *Dolerus* Jur. (Hym.). - Deutsche Entomologische Zeitschrift, Berlin [1909](4): 487-501, 595-608.
- Enslin, E., 1909: Systematische Bearbeitung der paläarktischen Arten des Tenthrediniden-Genus *Loderus* Knw. (Hym.). - Deutsche Entomologische Zeitschrift, Berlin [1909](6): 788-793.
- Goulet, H., 1986: The genera and species of the Nearctic Dolerini (Symphyta: Tenthredinidae: Selandriinae): classification and phylogeny. - Memoirs of the Entomological Society of Canada, Ottawa No. 135: 1-208.
- Haris, A., 2000. Study on the Palaearctic *Dolerus* Panzer, 1801 species (Hymenoptera: Tenthredinidae). - Folia Entomologica Hungarica Rovartani Közlemények 61: 95-148.
- Heidemaa, M. & M. Viitasaari, 2005: Taxonomy of the *Dolerus gibbosus* species group, with descriptions of *Dolerus zhelochovtsevi*, sp. nov., and males of *D. blanki* Liston, 1995, and *D. quadrinotatus* Biro, 1884, and redescription of the male of *D. gibbosus* Hartig, 1837 (Hymenoptera: Tenthredinidae). - Dissertationes Biologicae Universitatis Tartuensis, Tartu 99: 1-25.
- Heidemaa, M., 2004. Systematic studies on sawflies of the genera *Dolerus*, *Empria*, and *Caliroa* (Hymenoptera: Tenthredinidae). - Dissertationes Biologicae Universitatis Tartuensis, Tartu 99: 1-162.
- Liston, A., M. Mutanen, M. Heidemaa, S.M. Blank, N. Kiljunen, A. Taeger, M. Viitasaari, V. Vikberg, S. Wutke, & M. Prous, 2022. Taxonomy and nomenclature of some Fennoscandian Sawflies, with descriptions of two new species (Hymenoptera, Symphyta). - Deutsche Entomologische Zeitschrift 69(2): 151-218.
- Magis, N., 1994. Répertoire des Mouches à scie reconnues de Belgique et au Grand-Duché de Luxembourg (Hymenoptera: Symphyta). - Notes fauniques de Gembloux 28: 3-52.
- Meijere, J. C. H. de, 1912: Über in *Equisetum* parasitierende Insekten, *Dolerus palustris* Kl. und *Bagous claudicans* Boh. - Tijdschrift voor Entomologie 60: 208-216.
- Mol, A., 2022. Proeftabel voor de families en genera van de bladwespen uit Nederland en België (Hymenoptera: Symphyta). - Uitgave Sectie Hymenoptera, Nederlandse Entomologische Vereniging. 67p.

Summary

A checklist is given for the *Dolerus* species of the Netherlands and Belgium, as well as literature references for their identification and recent changes of their scientific names.